

MİZAHTA UYUMSUZLUK KURAMI BAĞLAMINDA TEKERLEMELER

TONGUE-TWISTERS WITHIN THE FRAMEWORK OF THE
INCONGRUITY THEORY IN HUMOR

Funda ÖRGE YAŞAR*

Özet:

Tekerlemeler, günlük hayatımızda önemli bir yere sahiptir. Türk Halk Edebiyatında hem bağımsız bir tür olarak hem de bilmece, masal, ninni, oyun, geleneksel Türk tiyatrosu gibi folklor türlerinin içinde yer alan tekerlemelerle mizah arasında büyük bir benzerlik vardır. Bu benzerlik; tekerlemelerde anlamca birbiriyle ilişkisi olmayan, uyumsuz olarak nitelendirilen bazı sözcüklerin bir arada kullanılması neticesinde insanlarda gülme eylemini harekete geçirmesiyle açıklanabilir. Bu bağlamda bazı tekerlemeleri mizah kuramlarından *uyumsuzluk kuramı* ile açıklamak mümkündür. Bu çalışmada Çocuk tekerlemeleri, Karagöz, Ortaoyunu, Meddah ve Masal tekerlemeleri arasından seçilen örnekler *uyumsuzluk kuramı* bağlamında incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Mizah, Uyumsuzluk Kuramı, Tekerlemeler.

Abstract:

Tongue-twisters play an important role in our daily life. It is considered both as an independent genre and a subgenre of puzzle, fairy tale, lullaby, game and traditional Turkish theatre. There is a great similarity between tongue-twisters and humor. This similarity is based on the fact that using unrelated and contradictory words together provokes laughter and provides a state of amusement. Therefore, it is possible to explain some tongue-twisters with The Incongruity Theory. In this study, examples selected from nursery rhymes, Karagoz (Traditional Turkish shadow play), Orta oyunu (traditional Turkish light comedy), Meddah (public story telling and mimic) and fairy tale nursery rhymes are examined within the framework of the Incongruity Theory.

Key words: Humor, The Incongruity Theory, Tongue-twisters.

Giriş:

İnsanoğlu, doğası gereğince gün içerisinde farklı etkinliklerde bulunur. Günün çok hareketli geçmesi nedeniyle yorulan insan, bu yorgunluğunu ve iş hayatının ortaya koyduğu sıkıntıları üzerinden atmak amacıyla birtakım eylemlere yönelir. Bu eylemlerin başında da mizah gelir. Bununla birlikte mizahın başka amaçlarla kullanıldığı da olur. “Mizahın özel konuşmalarda, edebiyatta, politikada, basın-yayın araçlarında çoğunlukla bir iletişim aracı olarak kullanıldığı

* Okt., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Rektörlük Türk Dili Bölümü fundageorge@comu.edu.tr

görülmektedir. İletişim aracı olarak kullanıldığında mizah, hem düşünceleri doğrudan karşı tarafa iletir hem de duygu alışverişini kolaylaştırır” (Yörükoğlu, 1970: 105-119 Akt. Aslan 2006: 3-4). Mizah, araştırmacıların yüzyıllardır tanımlamaya çalıştıkları bir kavram olmuştur. Felsefe, psikoloji, sosyoloji, tarih, edebiyat ve din gibi farklı disiplinlerde çalışan bilim adamlarının ilgi alanına girmesi nedeniyle mizahla ilgili çok değişik tanımlamalar karşımıza çıkmaktadır. Buna göre Koestler, mizahın “yüksek karmaşıklık düzeyindeki bir uyarının, fizyolojik tepkiler düzeyinde büyük ve kesinlikle belirlenen bir tepki yarattığı tek yaratıcı eylem alanı” (Koestler, 1997 Akt. Aslan, 2006: 19) olduğunu belirtirken mizahi bir tepki olarak ele almıştır. Bir başka tanımda ise mizah, “eğlence olsun diye paradokslarla oynanan veya şakacı bir üslupla kırmadan takınılan bir tür alay etme biçimi” (Türkmen, 1996 Akt. Aslan, 2006: 19) olarak tarif edilmiştir. “Mizah; kimi zaman alayın bir türü, kimi zaman gerçeğin daha farklı bir biçimde ifade edilişi veya rahatlamının verdiği eğlencenin bir dışavurumu olarak düşünülmüştür” (Aslan, 2006: 20). Haldun Taner’e göre ise mizahın basit taklitçilikten parodiden, partizan polemikten, hırslı satirden, maksatlı taşlamadan, yırtıcı (acı alaydan) kalender Bektaşî nüktesinden, insancıl ironiye geniş kapsamlı, hoşgörülü, bilgelik dolu öyle geniş yelpazesi var ki... (Taner, 1984 Akt. Özcan, 2002: 15). Bu tanımlardan da anlaşılacağı üzere mizahın kesin bir tarifini yapmak oldukça zordur. Ancak buradan hareketle insanı güldüren her türlü şaka, fıkra ve taklidi mizah olarak ele alabiliriz. Mizahla ilgili karşılaşılan bir diğer sorun da aslında farklı kavramlar olmalarına karşın temelde mizah, espri ve ironinin birbiriyle karıştırılmasıdır. Bu konuya Kılınç, şöyle bir açıklık getirmektedir: “Mizah, espri ve ironide ortak nokta ‘gülme’ olmakla birlikte mizahın daha yumuşak bir üslubu vardır. Mizahın ironiden farkı kabalaşmadan gülmeyi gerçekleştirmesidir. Ironide iğneleme ile birlikte zarafetten uzaklaşıp kabalaşma söz konusu olabilmektedir” (Kılınç, 2008: 155).

İnsanlar birçok nedenden dolayı gülebilmektedir. Bu nedenler, mizahi ve mizahi olmayan gülme durumlarına dayanmaktadır. Morreall, mizahi gülme durumlarını “1. Fıkra dinleme, 2. Birisinin bir fıkrayı mahvettiğini duyma, 3. Bir fıkrayı anlamayan birisine gülme, 4. Birisini garip giysiler içinde görme, 5. Bir örnek giyinmiş erişkin ikizlere rastlama, 6. Birisinin bir başkasının taklidini yaptığını görme, 7. Saçma sapan böbürlenmelere ya da ‘abartılı öykülere’ kulak misafiri olma, 8. Usturuplu hakaretlere kulak misafiri olma, 9. Üçlü uyaklar ya da aynı cümle içerisinde çok fazla ses benzeşmesi duyma, 10. Ses ya da hece karışması ve cinsalara kulak misafiri olma, 11. Bir çocuğun büyüklere özgü bir ifadeyi yerli yerinde kullandığını duyma, 12. Yalnızca aptal bir hava içinde olma ve yerli yersiz her şeye gülme” olarak açıklamaktadır (Morreall, 1997: 4).

Böylece ister alay etmek, ister gerçeği farklı şekilde ifade etmek, isterse de rahatlamak için olsun; mizahla ilgili yapılan araştırmalar farklı mizahi kuramların ortaya atılmasına neden olmuştur. Bu kuramlardan bazılarının gülme eylemini açıklamakta yeterli olup olmadığı konusundaki tartışmalar hâlâ devam ederken

aslında kuramların gülme eylemine bir bakış açısı kazandırmaları bakımından önemi büyüktür.

Uyumsuzluk Kuramı ve Tekerlemeler:

Araştırmacılar uzun yıllardan beri “*İnsan neden güler?*” sorusuna yanıt aramaktadır. Bu soruya ilişkin verilen yanıtlar ise mizah kuramlarının ortaya çıkmasını sağlamıştır. Genel mizah kuramları; üstünlük kuramı, uyumsuzluk kuramı ve rahatlama kuramı olmak üzere üçe ayrılmaktadır. Bu çalışma, *uyumsuzluk kuramı bağlamında tekerlemeler* ile sınırlı tutulduğundan diğer mizah kuramları ayrıca açıklanmayacaktır.

Uyumsuzluk Kuramı, insanların deneyim ve beklentilerinden hareketle açıklanabilmektedir. Buna göre insanlar beklenmedik, akıl dışı ve uygun düşmeyen durumlar karşısında tepkide bulunmaktadır. Uyumsuzluk kuramında gülme eyleminin gerçekleşebilmesi birbirine uymayan iki durum ya da nesne olmasına ve beklenmeyen bir durumun yaşanması ya da beklenmeyen bir nesnenin ortaya çıkmasına bağlıdır. Ancak insanların aynı durumla ya da nesneyle karşılaştıklarında aynı tepkide bulunmayacaklarını da unutmamak gerekir. Çünkü “*bir kişinin neleri komik bulup bulmayacağı, ne tür fıkralara gülüp gülmeyeceği, o kişinin içinde bulunduğu topluma, kültürel yapıya, eğitim düzeyine, yaşına, sosyal statüsüne ve hatta cinsiyetine göre değişebilmektedir*” (Tufan, 2007: 108).

Her ne sebeple olursa olsun insanlar gün içerisinde sıkça gülmektedir. Edebiyatımızda gülme eylemiyle iç içe olan birçok tür vardır. Bunlardan birisi de tekerlemelerdir. Tekerlemeler; insan üzerinde birbirine aykırı düşünceleri işlemesi, olması mümkün olmayan durumları bir araya getirmesi, akıl dışı bazı sonuçlara varması gibi açılardan büyük bir etkileme gücüne sahiptir.

Tekerlemeler ister bağımsız birer tür olarak, ister başka edebî türlerle bütünleşmiş olarak insanları şaşırtmak, güldürmek, eğlendirmek ve keyiflendirmek amacıyla sıkça kullanılmaktadır.

Tekerlemeler; değişik ses oyunları ve çağrışımlarla birbirine bağlanmış, birbiriyle ilgisi olmayan düşünce ve hayallerin sıralanmasından meydana gelen ve çoğunlukla çocuklar tarafından eğlenmek amacıyla söylenen kafiyeli sözlerdir. Tekerlemelerdeki çocuksu üslup, tekerlemelerin büyüklere oranla çocuklar tarafından daha çok söylendiğinin en önemli göstergesidir. Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük’te tekerlemeler “1. *Tekerlemek işi*, 2. *Çoğunlukla basmakalıp söz*, 3. *Birbiriyle uyumlu hazır söz kalıbı*, 4. *ed. Çoğunlukla, masalların genellikle başında bulunan ‘Bir varmış bir yokmuş. Evvel zaman içinde, kalbur saman içinde.’ gibi uyaklı giriş veya ara sözler*, 5. *ed. Saz şairleri arasında yapılan deyiş yarışı*, 6. *tiy. Orta oyununda, özellikle Kavuklu’nun kullandığı sözler şeklinde tanımlanmaktadır*” (tdk.gov.tr.) şeklinde tanımlanmıştır. Bu tanımdan da anlaşılacağı üzere tekerlemeler; şekil, konu ve işlev bakımından sınırları tam olarak çizilemeyen halk edebiyatı ürünleridir. “*Bu durum, tekerlemelerin daha çok bilmece, âşık şiiri, masal, ninni, oyun, halk hikâyesi, halk tiyatrosu gibi pek çok*

halk edebiyatı ve folklor türünün içinde yer almalarından kaynaklanmaktadır” (Duymaz, 2002: 9).

Söz cambazlığına dayanan tekerlemeler, Boratav tarafından “1. Masal tekerlemeleri, 2. Oyun tekerlemeleri, 3. Tören tekerlemeleri ve 4. Bağımsız söz cambazlığı değerinde tekerlemeler” olmak üzere sınıflandırılmıştır (Boratav, 1982: 135). Hiç şüphesiz bu sınıflandırmayı bu şekilde kullanan araştırmacıların yanında, sınıflandırmaya bazı eklemelerde bulunan araştırmacılarımız da vardır. Bu araştırmacılarımızdan Ali Duymaz tekerlemeleri, A. Belirli bir oyun, tören veya metne bağlı tekerlemeler, B. Yazılı veya gelişmiş edebiyat tekerlemeleri, C. Diğer tekerlemeler olmak üzere üç ana başlığa ayırdıktan sonra A kategorisindeki tekerlemeleri 1. Çocuk oyunları tekerlemeleri, 2. Tören ve inanç tekerlemeleri, 3. Halk edebiyatı türlerine bağlı tekerlemeler, 4. Seyirlik oyunlar ve halk sporlarına bağlı tekerlemeler olmak üzere alt başlıklarda sınıflandırmıştır. B kategorisindeki tekerlemeler ise 1. Aşık edebiyatı tekerlemeleri, 2. Tekke-tasavvuf edebiyatı tekerlemeleri, 3. Edebî metinlerin değiştirilmesiyle oluşmuş tekerlemeler olmak üzere üç alt başlıkta toplanmıştır (Duymaz, 2002: 26-27). Bu kategorideki tekerlemeler anonim özellik taşımadığından bu çalışmada değerlendirme dışı tutulmuştur.

Tekerlemelerin belirli bir konusu yoktur. Tekerlemeyi oluşturan kelimelerin genellikle anlamsız olması tekerlemelere akıl dışı bir özellik kazandırmaktadır. Bazı tekerlemelerde yer alan tuhaf kelimeler ve dile getirilen akıl dışı olaylar gerçekle bir çatışma hâindedir. Bu çatışma ise insanlarda gülme eylemini harekete geçirir. Buradaki gülme eylemi Uyumsuzluk Kuramıyla açıklanabilmektedir. “Nesneler, bu nesnelerin nitelikleri, olaylar vs. arasında belirli kalıpların bulunmasını beklediğimiz düzenli bir dünyada yaşamaktayız. Bu kalıplara uymayan herhangi bir şey başımıza geldiğinde güleriz. Pascal’ın belirttiği gibi “Kişiyi umduğuyla bulduğu arasındaki şaşkınlıktan başka hiçbir şey daha fazla güldürmez” (Morreall, 1997: 24-25). Uyumsuzluk kuramıyla açıklanabilen çocuk tekerlemelerinin dışında Karagöz, orta oyunu, meddah gibi geleneksel Türk tiyatrosunda ve çocukların çok sevdiği bir tür olan masallarda da tekerlemeler sıkça yer almaktadır. Aşağıda bu tekerlemelere yönelik seçilen örnekler uyumsuzluk kuramı bağlamında açıklanmaya çalışılacaktır.

Orta Oyunu Tekerlemesi:

Orta oyunu sırasıyla *Giriş*, *Muhâvere*, *Fasıl* ve *Bitiş* olmak üzere dört bölümden oluşmaktadır. Kavuklu’nun Muhâvere bölümünde Arzbâr’dan hemen sonra, gerçekleşmesi mümkün olmayan bir olayı başından geçmiş gibi anlattığı bölüm ise tekerleme olarak adlandırılmaktadır. Bu bölümde Pişekâr, bir yandan Kavuklu’nun kendisine anlattığı olayı dinlerken bir yandan da Kavuklu’ya sorular sorarak bu olayı aydınlatmaya çalışır. Bu bağlamda Kızlar Ağası oyununda yer alan *Balık* tekerlemesinde *Kavuklu, yün ticaretiyle uğraşan bir kişiden bir iş alıyor. Büyük bir yelkenliye binip Marmara’dan Akdeniz’e ulaşıyorlar, deniz ortasında küçük bir ada büyüklüğünde balık görüyorlar, balıktan kurtulmak için gemideki*

bütün öteberi ve Yahudi'yi denize atıyorlar. Balık denize atılan tüm yiyecekleri, eşyaları ve Yahudi'yi yutuyor! Eşek adasına geliyorlar, bir bakıyorlar ki balık karaya vurmuş, koca balığın karnını yarmak için gemiden âlet getiriyorlar, bir bakıyorlar ki balığın yuttukları bütün bütün karnında durmaktadır. Yahudi de tıpkı bir pazar yerine benzeyen balığın karnında bir kuruşa portakal satmaktadır. Kavuklu, balığın karnında yükte hafif pahada ağır bulduğu her şeyi koynuna doldururken birisiyle sille tokat kavga etmeye başlıyor, hâlbuki teyzesinin oğluyla içki içip sızmış, yanında uyuyan teyzesinin oğluna yanlışlıkla tokat attığı için o da uyku sersemi olan teyzesinin oğlundan tokat yemiştir (Kudret, 1994: 125-132). Örnek olarak verilen tekerlemenin sonunda, anlatılan olayın aslında bir rüyadan ibaret olduğu anlaşılır. Bu tekerlemede gerçek dışı olaylar zincirleme olarak anlatıldıktan sonra tekerlemenin sonuna doğru gerçek bir olayla, yani burada teyze oğlunun tokadıyla bağdaştırılmaktadır. Dolayısıyla rüyada yaşanan bu tuhaf olayla gerçek hayatta yaşanan bir olayın birbirine bağlanması uyumsuzluğu oluşturmaktadır. İnsanların beklentileriyle yaşadıkları birbiriyle bağdaşmadığı zaman bir uyumsuzluk ortaya çıkmaktadır. Yaşanan bu uyumsuzluk da insanları katıla katıla güldürdüğü için orta oyunundaki bazı tekerlemeleri uyumsuzluk kuramıyla açıklamak mümkündür.

Karagöz Tekerlemesi:

Karagöz oyunu da tıpkı orta oyununda olduğu gibi *Giriş, Muhâvere, Fasil ve Bitiş* bölümlerinden oluşmaktadır. Karagöz oyunlarının giriş bölümünde, Hacivat'la Karagöz arasında geçen kavgadan sonra Hacivat'ın perdeyi terk etmesiyle birlikte sırt üstü yerde uzanan Karagöz'ün Arapça ve Farsça tamlamalarla yüklü söylediği monologlar tekerleme olarak nitelendirilmektedir. Bu bağlamda *Büyük Evlenme* oyununda Karagöz ve Hacivat âdet üzere kavga ederler ve Hacivat perdeden ayrılır. Bunun üzerine Karagöz yere sırtüstü yatarak: "*Aman, öldüm bayıldım! Hacivat'ın elinden yandım! Deminden evde yattıyordum, Hacivat'ın güürültüsünden uyandım. Amanın aseldirlerim¹, yani baldırlarım! Her subh ü şâm², ve belki her akşam, bu herifin elinden hâba³ varmayıp sabaha kadar köpek gibi hur hırlarım. Darbe-i tekmeviyyenin⁴ te'sîrinden eşek gibi zırlarım. Amanın omuzbaşlarım! Cereyân-i tokattan⁵ tüysüz kalan hilâl kaşlarım! Hacivat, şimdi senin sinsilenden⁶ başlarım! Vücûd-i darbe-âlûdum⁷ ahçı kevgiri gibi delik deşik oldu. Amanın sağ cenâhım⁸! Âdeta temâyülden meyl-i inhidâm etmiş⁹ de*

¹ Asel: bal. Aseldir: "bal"dır. [Aseldir ("bal"dır) sözü ile baldır (bacağın dizden aşağı olan kısmı) sözcüğü arasında söz oyunu yapılmış.]

² Subh ü şâm: sabah ve akşam

³ Hâb: uyku (Hâba varmayıp: uyuyamayarak)

⁴ Darbe-i tekmeviyye: tekme vuruş (Tekmeviyye: tekme mensup. Bu, Türkçe tekme sözcüğünden şaka olsun diye, Arapça kurala göre türetilmiş bir sözcüktür.)

⁵ Cereyân-i tokat: tokat akımı (Cereyân-i tokattan: tokat yemekten. Türkçe sözcüklerle Fars dili kuralına göre tamlamalar kurmak geleneğe aykırı, yanlış bir tutumdur. Burada şaka olsun diye bu yola başvurulmuştur.)

⁶ Silsile, soy zinciri

⁷ Vücûd-i darbe-âlûd: dövülmüş vücut.

⁸ Cenâh: yan.

⁹ Temâyülden meyl-i inhidâm etmiş: eğilmekten yıkılmaya yüz tutmuş.

haberim yok” (Kudret, 1992: 301) tekerlemesini söyler. “*Karagöz’ün Arapça ve Farsça tamlamalarla yüklü secili ifadeler kullanması ironiden kaynaklanmaktadır*” (And, 1965: 3678-80 Akt. Duymaz, 2002: 314). Çünkü bir halk adamı olan Karagöz, biraz “mürekkep yalamış” Hacivat’ın lügatli ve secili konuşmasına aslında çok kızmakta ve onunla dalga geçmeye bayılmaktadır. Örnek verilen tekerlemede; Karagöz’ün sürekli tokat yemesi nedeniyle kaşlarının seyrelmesi ve vücudunun kevgir gibi delik deşik olması olaylarında alışılmadık bir durum, dolayısıyla bir uyumsuzluk söz konusudur. Hiç kimsenin kaşları dayak yeme nedeniyle dökülmediği gibi insan bedeninin makarna kevgiri gibi delik deşik olması da söz konusu olamaz. Uyumsuzluk kuramına göre insanlar, günlük hayatımızın ölçülerine sığmayan olağanüstü olaylara gülmektedir. Bu nedenle Büyük Evlenme oyunundaki Karagöz tekerlemesi de adı geçen kurama örnek teşkil eder ve bu kuramla açıklanabilir.

Meddah Tekerlemesi:

Meddahların, dinleyicileri hikâye havasına sokmak amacıyla hikâyenin başında söyledikleri yarı anlamlı yarı anlamsız, yarı alaylı yarı alaysız söz oyunları tekerleme olarak nitelendirilmektedir. “*Bu anlamsız sözlerin hikâyenin başlangıcındaki anlamı, anlamsızlığıyla seyirciyi güldürmek, şaşırtmak, hatta kışkırtarak dikkatini hikâyeye vermesini sağlamaktadır*” (Nutku, 1997: 101-102 Akt. Duymaz, 2002: 324). Meddah tekerlemelerini de tıpkı Karagöz ve orta oyunu tekerlemelerinde olduğu gibi uyumsuzluk kuramıyla açıklamak mümkündür. Bunun için *Eşref Bey Hikâyesi*’nin giriş bölümünden alınan örneğe bakmakta yarar vardır.

*“Çevir gaz yanmasın,
Sözler hilâf olmasın
Merd yakası nâmerd eline,
Giriftâr olmasın inşallah.*

Zeman zeman içinde, zeman kalbur içinde, deve tellal idi, horoz berber idi, anam eşikte, babam beşikde idi, ben deliganniyidim. Az getdim, üz getdim, alti ay, bir güz getdim, bir çuvaldız boyu getdim. Gurbağıya vurdum golanı, yedi yerden çekdim golanı, dogri ile dogri oldum, yalançıya verdim yalani” (Sakaoğlu vd. 1999: 1). Bu tekerlemede uyumsuz olarak nitelendirilebilecek başlıca unsurlar devenin tellâl, horozun berber olması, hikâye anlatıcısının delikanlı olmasına karşın annesinin eşikte, babasının ise beşikte olmasıdır.

Masal Tekerlemesi:

Tekerlemelerin karşımıza çıktığı bir diğer tür de masallardır. Masal tekerlemeleri masalların başında, ortasında ve sonunda yer almaktadır. Tekerlemeler bu bakımdan farklı görevlere sahiptir. Masal başında yer alan tekerlemeler genellikle masal dinleyicisini masala hazırlarken masalın gerçek değil de eğlendirmek ve ibret dersi vermek amacıyla anlatıldığını belirtir. Masal ortasında bulunan tekerlemeler ise daha çok okuyuculara uzak mesafeleri ve zaman

aralıklarını belirtmek, masal anlatımında hızlanmanın gerekliliğini ifade etmek gibi görevleri yerine getirirler. *Gökten üç elma düşmüş...*, *Onlar erdi muradına biz çıkalım kerevetine...* tarzındaki masal sonu tekerlemeleri ise masalın mutlu bir sonla bittiğini göstermek ve masalı okuyan ve dinleyenlere de bu mutluluğu dilemek amacıyla kullanılır.

Masal tekerlemelerinde dinleyicilerin dikkatini canlı tutmak amacıyla alışılmadık, birbirleriyle alakası olmayan sözcükler, akla hayale gelmeyecek olaylarla bir araya getirilir. Böylece aynı zamanda masala da belirli bir hareket kazandırılmış olur.

İncili Yorgan

*Evvel zaman içinde
Kalbur saman içinde
Cinler cirit oynarken
Eski hamam içinde
Bir serçe kanadını
Kırk katra yüklettim
Ne az gittim, ne uz gittim
Kaf Dağı'na ilettim
Bir nefeste erittim
O dağların karını
Dikilmedik ağacın
Orda yedim narını
Eğrilmedik iplikle
Ne çulhalar dokudum
Elif dedim, be dedim
Dağı, taşı okudum
Bir sinek, bir kartalı
Sallayıp vurdu yere
Yalan değil, gerçektir
Yer yarıldı birdenbire
Kerpiç koydum kazana
Poyraz ile kaynattım
Nedir diye sorana
Şu masalı anlattım... (MEB, 2005: 49-50)*

Yukarıdaki masal tekerlemesinde gerçek dışı olaylar birbirini izlemektedir. Örneğin, insanın bir nefeste koca dağların karını eritmesi, henüz dikilmemiş bir ağacın meyvesinden yenmesi, henüz eğilmemiş bir iplikle çulha dokunması vb. akıldışı ve tuhaf olaylar insanlara “bu kadarına da pes” dedirtecek cinstendir. Bu gerçektışı olaylar gerçek hayatla bir uyumsuzluk içinde olduğundan insanlarda gülme eylemini harekete geçirmektedir.

Çocuk Tekerlemeleri:

Çocuk tekerlemeleri, tekerleme türlerinin içerisinde en çok örneğe sahip olan türdür. Çocuklar üzerinde şaşırtıcı bir etki yaratmak amacıyla bu tür tekerlemelerde birbiriyle çelişen düşünceler, olmayacak durumlar bir araya getirilmekte ve akıl dışı bazı sonuçlara varılmaktadır. Tekerlemeler genellikle şiirsel bir özelliğe sahiptir. Bu özelliği nedeniyle tekerlemelerde çok fazla uyak mevcuttur ve dizelerde ses benzeşmeleri de sıkça karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte bazı tekerlemelerde ses ve hecelerin de birbiriyle karıştığı görülmektedir. Bu durum özellikle de yanılmaca tekerlemelerinde görülür. Bu gibi durumlar insanlarda gülme eylemini harekete geçirmektedir. Bu bağlamda çocuk tekerlemelerini de uyumsuzluk kuramıyla açıklamak mümkündür.

*“Bu kayış, bu da sayış:
Ayşe teyzenin keçileri
Kiş kiş kişniyor
Keçi kiş kiş kişner mi?
Ama kişniyor
Arpa da saman istiyor
Arpa da saman yok
Kilimcide çok
Kilimci kilim dokur
Kızı kitap okur
Hop çikolata çikolata...”* (Tokmakçioğlu, 2007: 43)

Bu tekerlemede atların değil de keçilerin kişnemesi, keçilerin ot değil de tıpkı atlar gibi arpa ve saman istemesi, kilimcide yün değil de arpa ve samanın bulunması alışılmadık bir durumdur. İşte bu alışılmadık durum insanların gülmesine neden olmaktadır.

Sonuç:

Edebiyatımızda bazen bağımsız bir tür olarak karşımıza çıkan, bazen de bilmece, masal, ninni, oyun, geleneksel Türk tiyatrosu gibi folklor türlerinin içinde yer alan tekerlemelerde mizahi bakış açısını görebilmek mümkündür. Bu çalışma sonucunda tekerlemelerde en dikkat çekici unsurun uyumsuzluklar olduğu anlaşılmıştır. Bu nedenle tekerlemeleri mizah kuramlarından uyumsuzluk kuramı bağlamında açıklamak en etkili yöntemlerden biri olacaktır.

KAYNAKÇA

- And, Metin. (1965). Araştırmalar: Karagöz'de Muhavere. *Türk Folklor Araştırmaları* C9, (188), s. 3678-80.
- Aslan, Hatice. (2006). *Ortaöğretim Kurumlarında Görev Yapan Öğretmenlerin Öğrenilmiş Güçlülük Düzeyleri ve Cinsiyetlerine Göre Mizah Tarzlarının İncelenmesi*,

- Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Boratav, Pertev Naili. (1982). *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*. İstanbul.
- Duymaz, Ali. (2002). *İrfanı Arzulayan Sözler Tekerlemeler*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kılınç, Aziz. (2008). "Mizahta Rahatlama Kuramına Göre Ömer Seyfettin'in Halk Anlatı Kaynaklı Hikâyelerinde Mizah". *II. Düünden Bugüne Ömer Seyfettin Sempozyumu*, 7-9 Mart 2007, Gönen.
- Koestler, Arthur. (1997). *Mizah Yaratma Eylemi*. çev. Sevinç ve Özcan Kabakçioğlu. İstanbul: İris Yayıncılık.
- Kudret, Cevdet. (1992). *Karagöz*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Kudret, Cevdet. (1994). *Ortaoyunu II*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Morreall, John. (1997). *Gülmeyi Ciddiye Almak*. çev. Kubilay Aysevener ve Şenay Soyer. İstanbul: İris Yayıncılık.
- Nutku, Özdemir. (1997). *Meddahlık ve Meddah Hikâyeleri*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Özcan, Ömer. (2002). *Başlangıçtan Günümüze Türk Edebiyatında Hiciv ve Mizah*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Sakaoğlu, Saim; Alptekin, Ali Berat; Sakaoğlu, Yurdanur; Şimşek, Esmâ. (1999). *Meddah Behçet Mahir'in Bütün Hikâyeleri II*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Taner, Haldun. (1984). *Gösteri d*. İstanbul.
- Tekerlemeler*. (2005). MEB Tavsiyeli 100 Temel Eser, İstanbul: Mors Yayınevi. <http://tdkterim.gov.tr/bts/?kategori=verilst&kelime=tekerleme&ayn=tam> (E.T: 19.02.2010)
- Tokmakçioğlu, Erdoğan. (2007). *Tekerlemeler*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Tufan, Yasemin. (2007). Uyumsuzluk Kuramı Bağlamında Sanal Ortamda Temel Fıkraları. *Milli Folklor Dergisi*, Sayı 75.
- Türkmen, Fikret. (1996). "Mizahta Üstünlük Teorisi ve Nasrettin Hoca Fıkraları". V. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi, Ankara.
- Yörükoğlu, Atalay. (1970). Çocuklarda Mizah Duygusu İle Ruhsal Çatışmaların İlişkisi, *Çocuk Nöropsikiyatrisi ve Rehberliği Dergisi*, Sayı: 5-6.